

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

THE RIGHT TO A FAIR TRIAL IN A STATE GOVERNED BY THE RULE OF LAW

Лукаш Т.В.,

*здобувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті визначається конституційне право людини й громадянина на справедливий суд. Це категорія, яка все більше й більше приваблює увагу дослідників правової науки. Встановлено, що цей процес є закономірним, адже чим розвиненіше суспільство, тим вищі вимоги до суспільно-правового порядку. Автор вказує, твердо прагнучи втілення високих стандартів організації влади в суспільстві, що кожна держава у своєму розвитку досягає тих висот, коли питання справедливості та взаємовідповідальності виходять на найвищий рівень державної думки. Україна не виняток. Конституційно закріпивши, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, Україна повинна створити такий державний механізм, який би забезпечував належні умови функціонування суспільства й ті високі стандарти, які були задекларовані Основним Законом ще в 1996 р.

Враховуючи підхід до розуміння категорії справедливості, запропоновано авторську концепцію щодо визначення змісту категорії «справедливий суд» у механізмі правової держави. Так, справедливим є суд, вся діяльність якого побудована за принципом надання пріоритету захисту законних інтересів індивіда над інтересами держави в тій мірі, в якій це не завдає шкоди іншим членам суспільства чи суспільству в цілому. Це стосується не лише здійснення судочинства, а й процесів, що відбуваються за формування безпосередньо суддівського корпусу й посадових осіб, які забезпечують діяльність судових органів.

Встановлено: суб'єкт права на справедливий суд – це особа (індивід та/або колегіальне утворення), яка нормативно наділена можливістю захисту в спеціальних державних інституціях (органах судової системи й органах у системі правосуддя) порушеного права, та/або індивід, який нормативно наділений можливістю брати участь у зайнятті посади в органах судової системи й органах у системі правосуддя. Об'єктом права на справедливий суд є суспільні відносини, в які вступає суб'єкт права, права й свободи якого було порушено, та/або які пов'язані з зайняттям посади в органах судової системи й органах у системі правосуддя.

Доведено: право на справедливий суд у правовій державі – це можливість особи (індивіда та/або колегіального утворення), яка законодавчо закріплена щодо захисту в спеціальних державних інституціях (органах судової системи та органах у системі правосуддя) порушених прав і свобод, результатом якої є дії спеціальних державних інституцій з відновлення порушеного права та/або можливості індивіда на зайняття посади в органах судової системи та органах у системі правосуддя.

Ключові слова: права людини, гарантії прав людини, механізм правової держави, право на справедливий суд.

The article defines the constitutional right of a person and a citizen to a fair trial – a category that is increasingly attracting the attention of researchers of legal science. It is established that this process is natural, because the higher the development of society, the higher the requirements for the social and legal order. The author points out, firmly striving to implement high standards of government in society, each state in its development reaches the heights when the issues of “justice” and “mutual responsibility” reach the highest level of state opinion. Ukraine is no exception. Having constitutionally enshrined that human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of the state, Ukraine must create a state mechanism that would ensure proper conditions for society and the high standards declared by the Basic Law in 1996.

Given the approach to understanding the category of justice, the author's concept for determining the content of the category of “fair trial” in the mechanism of the rule of law is proposed. Thus, a court is fair, all its activities are built on the principle of giving priority to the protection of the legitimate interests of the individual over the interests of the state to the extent that it does not harm other members of society or society as a whole. This applies not only to the administration of justice, but also to the processes that take place in the formation of the judiciary and officials who ensure the activities of the judiciary.

It is established that the subject of the right to a fair trial is a person (individual and / or collegial entity) who is legally endowed with the opportunity to protect the violated right in special state institutions (judicial bodies and bodies in the justice system) and / or an individual who is legally endowed the opportunity to participate in positions in the judiciary and the judiciary. The object of the right to a fair trial is public relations entered into by a subject of law whose rights and freedoms have been violated and / or which are related to holding a position in the judiciary and the judiciary.

It is proved that the right to a fair trial in a state governed by the rule of law is the possibility of a person (individual and / or collegial entity) who is legally enshrined in the protection of violated rights and freedoms in special state institutions (judicial system and justice system). Special state institutions for the restoration of the violated right and / or ability of an individual to hold a position in the judiciary and bodies in the justice system.

Key words: human rights, guarantees of human rights, mechanism of rule of law, right to fair trial.

Актуальність теми дослідження. Конституційне право людини й громадянина на справедливий суд – це категорія, яка все більше привертає увагу дослідників правової науки. І цей процес є закономірним, адже чим розвиненіше суспільство, тим вищі вимоги до суспільно-правового порядку. Твердо прагнучи втілення високих стандартів організації влади в суспільстві, кожна держава у своєму розвитку досягає тих висот, коли питання справедливості та взаємовідповідальності виходять на найвищий рівень державної думки. Україна не виняток. Конституційно закріпивши, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, Україна повинна створити такий державний механізм, який забезпечував би належні умови функціонування суспільства й ті високі стандарти, які були задекларовані Основним Законом ще в 1996 р.

Розглядаючи права людини й громадянина на справедливий суд, слід звернутися до питання передумов включення цього права в перелік прав людини й громадянина, які забез-

печу й гарантує правова держава. Важливим для формування авторського визначення поняття «право на справедливий суд» є розуміння його суб'єктно-об'єктного складу, оскільки саме ці відмінності є змістонаповнювальними й формувальними для поняття «право на справедливий суд».

Аналіз наукових публікацій. Вивченням права на справедливий суд як юридичної категорії займалися такі вчені, як С. Афанасьєв, Д. Белов, А. Бучик, М. Буроменський, В. Буткевич, Н. Грень, М. Гімон, М. Ентін, В. Кампо, О. Лемак, Р. Куйбіда, Ю. Матат, Х. Романів, Т. Руда, М. Савчин, Е. Трегубова, О. Ткачук та інші. Однак незважаючи на досліджуваність теми й досі не сформовано загальноприйняте визначення дефініції «право на справедливий суд».

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, право на справедливий суд – це широке поняття, яке охоплює всі види діяльності особи, пов'язані, по-перше, з захистом порушеного права в судових інстанціях (від звернення до отримання рішення для виконання) та, по-друге, з участю

в зайнятті посад в органах судової системи й органах у системі правосуддя. Для обґрунтування думки й виокремлення основних ознак цього права крім визначення понять «правова держава», «механізм правової держави» необхідно дослідити зміст понять «справедливий суд» і «транспарентність судової влади».

Спочатку розглянемо категорію «справедливий суд». Для цього розглянемо теоретико-філософське поняття справедливості крізь призму його місця в механізмі правової держави та його застосування судом у своїй діяльності.

Категорія справедливості матиме різне значення залежно від точки зору (ким застосовується й для чого застосовується). Тут істотний вплив мають принципи, за якими побудовано механізм держави: що є її реальною найвищою цінністю – права та свободи індивіда чи матеріально виражені інтереси держави або окремої частини її населення.

«Справедливість» латиною – «*justitia*» (справедливість) від «*jus*» (право). Є багато філософських підходів до визначення поняття справедливості. О. Хеффе виділяв три елементи значення поняття «справедливість»: а) справедливість має природу морального обов'язку; б) найближче справедливість до обов'язків, що визнаються добровільно й вартують вище простого примуса; в) міра справедливості полягає в дистрибутивній користі: справедливим є корисне кожній людині. Залежно від прийняття чи неприйняття цих елементів справедливості існують теорії, що скептично ставляться до ідеї справедливості, і теорії, що схвалюють цю ідею. Сучасні теорії справедливості належать до типу договірних теорій. Вони орієнтовані на теорію Еммануїла Канта [1].

Автору дослідження імпонує позиція Дж. Ролза, викладена ним в трактаті «Теорія справедливості», в якому філософ комплексно обґрунтовує роль цієї цінності в сучасному житті. Так, Дж. Ролз пов'язує справедливість з чесністю, рівністю людей і з належністю соціальних інститутів: «Справедливість – це перша чеснота суспільних інститутів, точно так само як істина – перша чеснота систем думки. Теорія, як би вона не була елегантна й економна, повинна бути відкинута або піддана ревізії, якщо вона не істинна. Подібно закони й інститути, хай які вони є ефективні й успішно влаштовані, мають бути реформовані або ліквідовані, якщо вони несправедливі. Кожній особистості за принципом справедливості має бути властива недоторканність, яка не може бути порушена суспільством. З цієї причини справедливість не допускає, щоб втрата свободи одними була виправдана великими благами інших». Дж. Ролз переконує, що в сучасному суспільстві має ефективно реалізовуватися концепція справедливості, оскільки суспільство повинно мати однакові з державою принципи справедливості, а їхні інститути мають їх задовольняти, водночас жодна форма інституційного виміру суспільного життя не має права на буття, якщо порушує принципи справедливості. Головним він вважає недоторканність окремої людини, її незалежність від несправедливих проявів соціальних інститутів. І головне, на переконання Дж. Ролза, – те, що втрата свободи одними громадянами не може бути виправдана великими благами інших, інакше не можна говорити про справедливість. Права, що гарантуються справедливістю, не можуть підлягати політичній кон'юнктурі [2], адже, як зазначає професор Д. Белов, права людини в сучасному світі – це проблема, вирішення якої стоїть у центрі практичної діяльності всього світового співтовариства, оскільки людство, яке пережило безліч кривавих війн і жорстокі диктатури, дійшло висновку, що не може бути миру й злагоди на землі, не може бути організованого, цивілізованого життя без поваги до людини, її прав і свобод. Науковець акцентує, що саме з цієї причини основним завданням Організації Об'єднаних Націй є «утвердити віру в основні права людини, у гідність, у цінність людського життя, у рівно-

правність чоловіків і жінок, а також у рівноправність великих і малих націй» і лише за такої умови можна говорити про існування громадянського суспільства та правової держави [3].

Враховуючи вищевикладений підхід до розуміння категорії справедливості, пропонуємо авторську концепцію щодо визначення змісту категорії «справедливий суд» в механізмі правової держави. Так, справедливим є суд, уся діяльність якого побудована за принципом надання пріоритету захисту законних інтересів індивіда над інтересами держави в тій мірі, в якій це не завдає шкоди іншим членам суспільства чи суспільству в цілому. Це стосується не лише здійснення судочинства, а й процесів, які відбуваються за формування безпосередньо суддівського корпусу й посадових осіб, які забезпечують діяльність судових органів. Так, до прикладу, Конституційний Суд України (КСУ) зазначає, що забезпечення прав і свобод потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод. До таких механізмів належить структурована система судів і види судового провадження, встановлені державою [4].

Вивчаючи право на справедливий суд, доцільно розглянути його суб'єктно-об'єктний склад. На наш погляд, суб'єкт права на справедливий суд – це особа (індивід та/або колегіальне утворення), яка нормативно наділена можливістю захисту в спеціальних державних інституціях (органах судової системи й органах у системі правосуддя) порушеного права, та/або індивід, який нормативно наділений можливістю брати участь у зайнятті посади в органах судової системи й органах у системі правосуддя.

Своєю чергою об'єктом права на справедливий суд є суспільні відносини, в які вступає суб'єкт права, права й свободи якого було порушено, та/або які пов'язані з зайняттям посади в органах судової системи й органах у системі правосуддя.

Аналіз суб'єктно-об'єктного складу права на справедливий суд і змісту категорії «справедливий суд» правової держави дає змогу виокремити ознаки та сформулювати авторське визначення такого права.

Так, на наш погляд, право на справедливий суд у правовій державі відповідає таким критеріям: 1) усвідомлена можливість особи; 2) спеціальний суб'єктно-об'єктний склад; 3) спричиняє відповідні дії в спеціально створених державних інституціях (органах судової системи й органах у системі правосуддя); 4) результатом такої можливості є дії спеціальних державних інституцій, спрямовані на відновлення порушеного права та/або можливості індивіда зайняття посади в органах судової системи й органах у системі правосуддя.

Вважаємо, що поняття «справедливий суд» охоплює не лише процес здійснення судочинства, а й процеси, які відбуваються за формування безпосередньо суддівського корпусу й посадових осіб, які забезпечують діяльність судових органів.

Отже, оскільки категорія справедливості в механізмі правової держави й у механізмі антиправової держави матиме різний зміст залежно від того, ким застосовується й для чого застосовується, істотне значення мають принципи, за якими побудовано механізм такої держави й що є її (держави) головною реальною цінністю (права й свободи індивіда чи це матеріально виражені інтереси держави або окремої панівної частини населення такої держави). Саме від цього залежатиме визначення права на справедливий суд, яке буде закріплено й забезпечуватиметься її інституціями (органами влади й утвореними нею підприємствами, установами, організаціями) на законодавчому рівні держави. Ми у своєму дослідженні беремо за основу розуміння права на справедливий суд у правовій державі, головною основою створення й діяльності її інституцій є забезпечення прав і свобод людини й громадянина.

Наведене дає змогу запропонувати таке визначення права на справедливий суд у правовій державі: це можливість особи (індивіда та/або колегіального утворення), яка законодавчо закріплена щодо захисту в спеціальних державних інституціях (органах судової системи й органах у системі правосуддя) порушених прав і свобод, результатом якої є дії спеціальних державних інституцій з відновлення порушеного права та/або можливості індивіда на зайняття посади в органах судової системи й органах у системі правосуддя.

Висновки з проведеного дослідження. По-перше, враховуючи підхід до розуміння категорії справедливості, пропонуємо авторську концепцію визначення змісту категорії «справедливий суд» в механізмі правової держави. Так, справедливим є суд, вся діяльність якого побудована за принципом надання пріоритету захисту законних інтересів індивіда над інтересами держави в тій мірі, в якій це не завдає шкоди іншим членам суспільства чи суспільству в цілому. Це стосується не лише здійснення судочинства, а й процесів, які відбуваються за формування безпосередньо суддівського корпусу й посадових осіб, які забезпечують діяльність судових органів.

По-друге, суб'єкт права на справедливий суд – це особа (індивід та/або колегіальне утворення), яка нормативно наділена можливістю захисту в спеціальних державних інституціях (органах судової системи й органах у системі правосуддя) порушеного права, та/або індивід, який нормативно наділений можливістю брати участь у зайнятті посади в органах судової системи й органах у системі правосуддя.

По-третє, об'єктом права на справедливий суд є суспільні відносини, в які вступає суб'єкт права, права і свободи якого було порушено, та/або які пов'язані з зайняттям посади в органах судової системи й органах у системі правосуддя.

По-четверте, право на справедливий суд в правовій державі – це можливість особи (індивіда та/або колегіального утворення), яка законодавчо закріплена щодо захисту в спеціальних державних інституціях (органах судової системи й органах у системі правосуддя) порушених прав і свобод, результатом якої є дії спеціальних державних інституцій з відновлення порушеного права та/або можливості індивіда на зайняття посади в органах судової системи й органах у системі правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хеффе О. Политика. Право. Справедливость. Москва : Гнозис. 1994.
2. Ролз Дж. Теория справедливости. URL: <http://kant.narod.ru/rawls.htm>.
3. Бисага Ю.М., Белов Д.М., Митровка Я.В. Основы правознавства. Ужгород : Ліра, 2008. 365 с.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами» від 9 вересня 2010 р. № 19-пн/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-10>.
5. Белов Д.М., Правовий простір держави: теоретико-праксеологічний підхід. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород, 15–16 лютого 2019 р. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2019. С. 33–37.
6. Belov Dmitro, Gromovchuk Myroslava, Blikhar Viacheslav. The Constitution as the Basic Law of the State: Statics and the Possible Dynamics of Development. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis* : collective monograph. Riga : Baltija Publishing, 2019. p. 23–36.